AMPLIACIÓ DEL SUBJECTE

Feminicidis i agressions per raons de gènere

Patsilí Toledo Vásquez

Il·lustració: Eduardo Luzzatti

El feminicidi ha estat definit per la Llei 17/2020 com «els assassinats i homicidis de dones per raó de gènere, les induccions al suïcidi i els suïcidis com a conseqüència de la pressió i violència exercida cap a la dona». La legislació catalana recull, d'aquesta manera, un concepte que ha estat àmpliament desenvolupat des de la teoria, l'activisme feminista, la legislació comparada i el dret internacional.

En particular, el concepte de feminicidi ha estat una de les traduccions de l'expressió *femicide*, en anglès, que va ser utilitzada per primer cop, com a denúncia dels assassinats misògins de les dones, per la sociòloga Diana Russell al Tribunal contra els Crims envers les Dones, celebrat a Brusel·les el 1976 [1]. No va ser, però, fins al seu article *Femicide, speaking the unspeakable*, escrit el 1990 juntament amb Jane Caputi, originat en els fets de la Massacre de Montreal de 1989, que el concepte de *femicide* va començar a ser utilitzat per l'activisme feminista, principalment a Llatinoamèrica.

Durant la dècada de 1990, els textos de Russell van donar lloc a dues traduccions en l'àmbit llatinoamericà, com *femicidio*, traducció literal del concepte original, utilitzat en les primeres investigacions sobre femicidis a Llatinoamèrica, d'Ana Carcedo i Montserrat Sagot a Costa Rica. I com *feminicidio*, que en la versió de Marcela Lagarde afegia un element addicional a la definició: la impunitat que acompanyava aquests crims. Aquest

darrer element està molt vinculat als crims que, des de la primera meitat de la dècada de 1990, es van començar a denunciar a Mèxic, i en particular a Ciutat Juárez i Chihuahua: assassinats de dones, sovint prèviament desaparegudes, comesos amb extrema violència i que, degut a la negligència i discriminació per part de les autoritats, es mantenien impunes i, en molts casos, ni tan sols s'identificava les víctimes. Aquests crims van ser denunciats internacionalment i van donar lloc, fins i tot, a la condemna de l'Estat mexicà per part de la Cort Interamericana de Drets Humans, per vulnerar els drets humans de les víctimes i les seves famílies [2]. És important destacar, però, que la impunitat no ha estat exclusiva de Ciutat Juárez ni d'algunes regions de Mèxic, ja que també altres països, en particular a l'Amèrica central, van denunciar des d'aleshores dinàmiques de violència i impunitat similars. Aquestes dues vessants de traducció, aleshores, es van mantenir en l'ús dels diversos activismes feministes de la regió, en què alguns països van fer servir l'expressió *femicidio*, i d'altres que han fet servir l'expressió *feminicidio*, amb la intenció d'emfatitzar la responsabilitat estatal rere els crims [3].

Aquestes nocions s'han desenvolupat mitjançant l'adició d'altres, com "femicidi vinculat" (a Argentina) o "càstig femicida" (a Xile), que han estat desenvolupades per les organitzacions feministes per incloure també els crims masclistes en què es treu la vida a persones properes a la dona agredida, usualment seus fills o filles.

A partir de 2007, diversos països llatinoamericans van començar a tipificar el *femicidi/ feminicidi* com un delicte específic [4]. La tipificació a gairebé d'una vintena de països, però, ha fet desaparèixer les diferències teòriques i polítiques entre ambdós conceptes. En efecte, el femicidi/ feminicidi s'ha tipificat com un delicte comú, en què un home mata una dona per raons de gènere (expressades en diversos supòsits), sense cap referència a la responsabilitat estatal. Els tipus penals utilitzen la paraula *femicidi* o feminicidi, en funció de quina ha estat la paraula utilitzada pel moviment feminista en el país de què es tracti, però no hi ha diferències associades a les denominacions. Les lleis penals han estat enfocades en la responsabilitat individual, i queda fora de focus la responsabilitat estatal.

> A diferència de Llatinoamèrica, a Europa no s'ha denunciat la impunitat dels feminicidis, amb la qual cosa s'ha agreujat la pèrdua del contingut polític del concepte

A Europa s'ha donat la mateixa distinció conceptual. Alguns països, especialment de parla anglesa o aquells que tenen més influència anglosaxona, han fet servir el concepte *femicide* o les seves traduccions (per exemple, *Femizide* en alemany). Els països que han rebut més la influencia llatinoamericana, i en particular mexicana, com els estats espanyol i italià, al contrari, han utilitzat més generalment l'expressió *feminicidi*. A diferència de Llatinoamèrica, però, a Europa, en general, no s'ha denunciat la impunitat dels feminicidis, amb la qual cosa s'ha agreujat, d'alguna manera, la pèrdua del contingut polític del concepte *feminicidi*, com a instrument de denúncia envers l'Estat.

El concepte de *feminicidi* a la legislació catalana

La inclusió del concepte de feminicidi a la legislació catalana, però, revesteix interès en relació amb les distincions conceptuals i polítiques ja esmentades. La legislació catalana sobre violència masclista no és dret penal (a diferència de la tipificació del femicidi/feminicidi a les lleis llatinoamericanes) i això, més que una limitació, constitueix una important oportunitat de recuperar el contingut polític del concepte de feminicidi.

En efecte, a l'Estat espanyol ja des de l'any 2015 se sancionen —penalment— de manera agreujada els homicidis (i qualsevol altre delicte, per exemple, les agressions sexuals) comesos «per raons de gènere» (art. 22.4 del Codi penal), sense fer servir l'expressió *femicidi* ni *feminicidi*. La legislació catalana va un pas més enllà, no es limita a una figura penal (és a dir, limitada a fer efectiva la responsabilitat individual) sinó que el concepte es fa servir a una llei que garanteix drets a les dones i, per això, estableix obligacions per als poders públics, en aquest cas, autonòmics.

Això vol dir que l'ús del concepte de feminicidi a la legislació catalana torna a vincular aquesta noció amb els seus orígens: no és una noció per apuntar només a crims i responsables individuals, sinó per emfatitzar la responsabilitat dels poders públics en relació amb aquests crims. I com davant totes les formes de violències envers les dones per raons de gènere, les responsabilitats dels poders públics van més enllà de la investigació i sanció, i inclouen la prevenció, la protecció, l'atenció i reparació, tot allò necessari per aconseguir l'erradicació de les violències masclistes.

D'aquí que la introducció de l'expressió *feminicidi* a la llei catalana no pot limitar-se, simplement, a comptabilitzar els casos de dones que han resultat mortes com a conseqüència de les violències masclistes. Les dades, que evidentment són necessàries, són només el primer element dins d'unes obligacions molt més amplies que han de tenir com a eix les responsabilitats dels poders públics.

> L'ús del concepte de feminicidi a la legislació catalana no apunta només a crims i responsables individuals, sinó que emfatitza el rol dels poders públics en relació amb aquests crims: les seves responsabilitats van més enllà de la investigació i sanció, i inclouen la prevenció, la protecció, l'atenció i la reparació

A Catalunya, com a una gran part de la resta del món, la majoria dels assassinats de dones són crims que es produeixin dins de relacions de parella o exparella, relacions en les quals ja existien altres formes de violències masclistes. Aquests casos són, majoritàriament, crims que es podrien haver evitat, si hi haguessin respostes adequades a les violències que els han precedit. Els assassinats permeten determinar les mancances i les deficiències de les respostes existents per fer front a les violències masclistes. Cada cas hauria de motivar la

investigació seriosa d'aquestes deficiències, per part de tots els organismes que han d'intervenir en casos de violències masclistes, els cossos de seguretat i el sistema de justícia penal, i totes les àrees de l'actuació dels poders públics. S'hi ha d'incloure, per exemple, el sistema educatiu, ja que normalment les dones assassinades són mares i sovint les escoles són espais on les criatures poden expressar les situacions de violència que pateixen, a més, en alguns casos són l'escenari d'episodis de violència. També el sistema sanitari, que dona atenció a dones i criatures, així com a homes que poden ser-ne els agressors. En l'àmbit laboral és fonamental la tasca que s'ha de fer amb les empreses i llocs de feina on treballen tant els agressors com les agredides, per tal de garantir que les dones agredides tinguin accés a recursos i respostes per evitar la continuació o l'agreujament de la violència.

Feminicidis des d'una perspectiva interseccional

Les mesures que s'han d'adoptar davant els feminicidis —i davant totes les formes de violències masclistes— han d'aplicar una perspectiva interseccional, és a dir, en dissenyar, analitzar i avaluar les mesures en relació amb els feminicidis també s'ha de considerar la forma en què altres eixos de discriminació, a més del gènere, afecten de manera específica determinats col·lectius de dones, especialment en funció de factors com el racisme, el desconeixement de drets per l'origen nacional o la situació administrativa, la precarietat econòmica, etc. Les crisis econòmiques, com la derivada de la COVID-19, són un exemple de l'impacte de les crisis globals en les violències i en el risc de feminicidis a diversos països [5].

Per exemple, en l'àmbit global, les dones migrades representen un col·lectiu que està sobre representat a les estadístiques de femicidi/feminicidi, així, amb independència dels països de què es tracti, les dones migrades, estrangeres, tenen més riscos de patir assassinats que les dones autòctones. Considerant que això és una realitat global, en termes generals, el que caracteritza la població migrada i especialment les dones, en els diversos països, és la manca de drets i de garantia d'aquests drets. És necessari, doncs, tenir em compte aquests factors per poder identificar les mancances que agreugen el risc de violència i feminicidis de determinats col·lectius per tal d'elaborar polítiques adequades per prevenir i respondre davant aquests crims.

A diversos països també les dones transgènere tendeixen a estar sobre representades a les xifres d'homicidis, i en particular quan es tracta de dones immigrades o racialitzades, o quan es troben en situació de marginalització que els impedeix, per exemple, accedir a una feina formal o a l'habitatge. De nou, s'han de considerar i adreçar els factors que augmenten el risc de violència i eventual feminicidi de les persones trans.

També s'ha de considerar la situació de les dones que tenen qualsevol tipus de diversitat funcional o psíquica, incloent-hi addiccions, que en no pocs casos estan derivades o relacionades amb experiències prèvies de violències masclistes. En aquest sentit, cobra particular importància la inclusió, a la definició de la llei, dels casos del que a Llatinoamèrica s'anomena *suïcidis feminicides*, els casos en què les dones acaben traient-se

la vida degut a la situació de violència que viuen o han viscut. Aquesta inclusió és rellevant considerant que, en molts casos, les violències masclistes exercides envers dones o nenes, sovint durant la infantesa, poden arribar a tenir conseqüències molt més enllà en el temps, fins a la vida adulta. Considerar els efectes de les violències masclistes en la salut mental de les dones a llarg termini, així com la inclusió expressa dels suïcidis a causa d'aquestes violències, exigeix prestar més atenció als suïcidis de dones i les seves causes, i ha de reflectir-se també en la adequació de les mesures de prevenció dels suïcidis a aquestes consideracions i, més àmpliament, influir en les intervencions de salut mental adreçada a les dones, de manera que es consideri i s'abordi l'impacte de les violències masclistes, que sovint és invisible als diagnòstics clínics. Les intervencions de salut mental que tinguin en compte aquesta realitat podran contribuir també a donar llum sobre l'abast de les conseqüències de les violències masclistes a la salut mental de les dones.

El focus que la noció de feminicidi posa en la responsabilitat dels poders públics ha de expressar-se, també, en la coordinació necessària de les intervencions, a tots els àmbits, ja que una de les bases fonamentals per una resposta adequada davant les violències masclistes, incloent-hi els feminicidis, és una coordinació òptima entre els diversos serveis i organismes que hi intervenen. Això és plenament aplicable a totes les formes de violències masclistes, però és especialment rellevant en els casos de feminicidis, que requereixen intervencions oportunes i amb més sensibilitat per tal d'evitar la revictimització de les supervivents i dels familiars de les víctimes, especialment nens i nenes. S'ha de considerar que les criatures són víctimes també de la violència que ha patit la mare, i totes les mesures que s'adoptin han de estar orientades a minimitzar el dany i garantir-ne els drets com a supervivents.

> Les mesures que s'han d'adoptar davant els feminicidis han d'aplicar una perspectiva interseccional: cal considerar la forma en què altres eixos de discriminació, com el racisme o la precarietat econòmica, afecten a determinats col·lectius de dones

Finalment, i encara que la noció de feminicidi s'hagi introduït a la legislació catalana, és fonamental recordar les diferències de contextos en què se situen els conceptes polítics, com *femicidi* i *feminicidi*. Si bé les categories teòriques poden ser "traduïdes" i utilitzades en altres contextos, les realitats que els donen origen no són equivalents ni semblants. Encara que els femicidis/feminicidis són un problema global, no es tracta de fenòmens que siguin igualment prevalents a tot arreu. Els assassinats de dones no ocorren de la mateixa manera en tots els llocs, ni les respostes de les autoritats són les mateixes. A Europa, per exemple, la prevalença d'aquests crims és baixa comparada amb altres [6], a Mèxic, la impunitat continua present en diversos casos de feminicidis [7]. Aquestes diferències s'han de tenir en compte en sentit polític i també a l'acció exterior catalana, així com en les polítiques que tenen un impacte a diferents països.

REFERÈNCIES

1 — Rusell, Diana (2012). *Defining Femicide. Introductory speech presented to the United Nations Symposium on Femicide* [disponible en línia]. Consulta: 9 juny 2021.
2 — Cort Interamericana de Drets Humans. Cas González i altres ("Campo Algodonero") v. Mèxic. Sentència del 16 de novembre de 2009, sèrie C, núm. 205.
3 — Toledo, Patsilí (2014). *Femicidio / Feminicidio*. Buenos Aires: Ediciones Didot.
4 — Toledo, Patsilí (2018). «Criminalising femicide in Latin American countries–legal power working for women?». A: HOWE, Adrian; ALAATTINOĞLU, Daniela. *Contesting Femicide: Feminism and the Power of Law Revisited*. Routledge, p. 39-51.
5 — Toledo, Patsilí (2021). *The Impact of COVID-19 on Criminal Justice System Responses to Gender-based Violence Against Women: A Global Review of Emerging Evidence* [disponible en línia]. UNODC. Consulta: 9 juny 2021.
6 — UNODC (2018). *Global Study on Homicide. Gender-related killing of women and girls* [disponible en línia]. Viena: Nacions Unides. Consulta: 9 juny 2021.
7 — Amnistia Internacional (2021). *Juicio a la Justicia. Deficiencias en las investigaciones penales de feminicidios precedidos de desaparición en el Estado de México* [disponible en línia]. Mèxic. Consulta: 9 juny 2021.

Patsilí Toledo Vásquez
Patsilí Toledo Vásquez és activista feminista, acadèmica i consultora en drets humans de les dones. Està especialitzada en violències, gènere i justícia penal. És doctora en Dret Públic per la Universitat Autònoma de Barcelona, on pertany al grup de recerca Antígona. És llicenciada en Dret per la Universitat de Xile, on també va obtenir un diploma en Drets Humans de les Dones. Des de 2014 és professora associada de Gènere i sistema de justícia penal a la Universitat Pompeu Fabra. Ha estat consultora sobre les respostes davant el feminicidi i la violència sexual, especialment a països d'Amèrica Llatina i del sud de l'Àsia, per a diverses agències de les Nacions Unides, com l'Oficina de Nacions Unides contra la Droga i el Delicte (UNODC), ONU Dones d'Amèrica Llatina i el Carib, i l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans (OACNUDH). També va ser consultora del Comitè per a l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW) en l'elaboració de la Recomanació general núm. 35 sobre violència per raons de gènere contra les dones (2017), i va desenvolupar la primera avaluació global de l'impacte de la COVID-19 en les respostes dels sistemes de justícia davant les violències masclistes per a la UNODC (2021). També ha estat assessora en matèria de drets de les dones i drets LGBTIQ+ del Departament d'Igualtat i Feminismes de la Generalitat de Catalunya.